

סילבוס

שם הקורס: גלוי וסמוי: היבטים דתיים, חברתיים וסמליים בתפיסת השיער בעולם היהודי
מספר הקורס: 169.1.0213
סטטוס: ש (2) סמסטר א ד' 14-16

שם המרצה: ד"ר כרמלה אבדר
שעת קבלה: ד' 17-16

תיאור הקורס:

השיער הוא סימן טבעי של השתנות גוף האדם במחזור חייו, ובצמיחתו הפראית - איום על הגבולות שבין טבע לתרבות, לפיכך מרובים החוקים, ההלכות, המנהגים והפרקטיקות המסדירים את אופן הטיפול בשיער הראש, הפנים והגוף, כדי למשטר את הגוף. בהיותו נתון למניפולציה ללא כאב הוא מושא למנהגים ולטקסים רבים, לסמן את מעמדו החברתי של האדם המשתנה במחזורי הזמן. יתרה מזו, שיער הראש נקשר לשיער הערווה ולפיכך הוא טעון במשמעויות סמליות. פרקטיקות השליטה בו בעולם היהודי הגברי והנשי, נעות מגילוחו והסתרתו כסמל למוסר מיני ועד טיפוחו כסמל של פוריות ואון, והן עדות לפרשנות המגוונת בקהילות היהודיות להלכות ולציווים כמו "לא תקיפו פאת ראשכם" ו"שיער באישה ערווה". שיער המנותק מהגוף נתפס כייצוג שלו ומעמדו נע מקדושה לטומאה. הקורס ידון במשמעויות החברתיות, התרבותיות-סמליות והמאגיות של השיער על בסיס תיאוריות ומחקרים המתייחסים לגוף, לגוף הלבוש ולשיער, ליחסי מגדר, לטקסי מעבר ולמושגים של טוהר וטומאה.

פרשיות לימוד:

מחשבות על שיער: סימן של זהות חברתית וסמל בהבניית זהות תרבותית – תיאוריה

שיער במחזור חיי האדם – ילדות, חתונה, נישואים ומוות

העולם הגברי – מסורת בין מזרח למערב

- טקס החלקה – ברית שנייה: הבניית זהות גברית בטקס מעבר
- פיאות, זקן ושפם – הלכה ומנהג לסימן זהות יהודית
- שיער הנזיר – מנזר ליצר

העולם הנשי - מסורת בין מזרח למערב

- שיער במקרא ובהלכה - פרשת סוטה: פריעת ראש ומקורות המנהג לכיסוי השיער
- ארצות המערב- הבניית זהות נשית ימי הביניים ועד ימינו:
- ימי הביניים: בין קליעה לכליאה – פרקטיקות שיער ומעמד הנשים
- בין גילוח לפאה, בין טומאה לטהרה – תפיסת השיער הנשי בעולם החרדי בימינו
- ארצות האסלאם - הבניית זהות נשית בעת החדשה:
- מרוקו – פאות נוכריות – מאגיה, פוריות ושליטה גברית [שיער חיה ועיצובו כקרניים]
- תימן – משטור במגוון צורות של כיסוי בטקסי מעבר [גילוח וכיסוי, תלישה ועיצוב בצמות]
- אפגניסטן – פרקטיקות הטיפול בשיער ראש וגוף בטקסי החתונה [אישה-ילדה]

העולם המודרני והפוסט-מודרני – תיאוריית הניגודים

- שיער ושואה – הסרת זהות
- שיער וציונות – זהות לאומית חדשה, בלונד
- שיער וחתרנות – היפים, מגולחי שיער, פנקיסטים, שחורדיניות, היברידיות מגדרית ועוד

דרישות אקדמיות והרכב הציון: נוכחות וקריאה שוטפת, עבודת סיכום

ביבליוגרפיה:

מחשבות על שיער

G. Biddel-Perry & S. Cheang, "Thinking about Hair", G. Biddel-Perry & S. Cheang (eds.), Hair: Styling, Culture and Fashion, Oxford 2008, pp.3-12.

C. R. Hallpike, "Social Hair", Man, 4, 1979, pp. 256-264.

P. Hershman, "Hair, Sex and Dirt", Man, 9, 1974, pp. 274-298.

מ' דגלאס, טוהר וסכנה: ניתוח של המושגים זיהום וטאבו, תל אביב 2004.

ו' טרנר, התהליך הטקסי: מבנה ואנטי מבנה, תל אביב 2004.

פ' בורדייה, השליטה הגברית, תל אביב 2007.

מ' פוקו, תולדות המיניות I: הרצון לדעת, תל אביב 2001.

ר' אלאור, "בעקבות האישה והאיש, הטבע והתרבות: ההיסטוריה התרבותית של ההבחנה בין המינים", דרכים לחשיבה פמיניסטית: מבוא ללימודי מגדר (בעריכת נ' ינאי ואחרות), רעננה תשס"ח-2007, עמ' 85-118.

שיער במחזור חיי האדם – ילדות, חתונה, נישואים ומוות

העולם הגברי

י' בילו, "ממילה למלה: ניתוח פסיכו-תרבותי של הבניית זהות גברית בטקסי ילדות בחברה החרדית", אלפיים 19, תש"ס-200: 16-46. [כולל טקס החלקה]

י' (אריק) זימר, עולם כמנהגו נוהג, ירושלים 1996 [עמ' 17-42 - פרק א: כיסויי ראש לגברים; עמ' 43-71 - פרק ב: פיאות הראש: תעודת זהות יהודית?].

נ' דינור, י' ליפשיץ, ח' שוהם, "מנזר ליצר: תפקודו התרבותי של שער הנזיר בספרות חז"ל", מחקרי ירושלים בפולקלור, כד-כה, תשס"ו-תשס"ז, עמ' 33-67.

א' הורוביץ, "על משמעויות הזקן בקהילות ישראל במזרח ובאירופה בימי הביניים ובראשית העת החדשה", פעמים, 59, תשנ"ד-1994, עמ' 124-148.

E. Juhasz, 'Men's Hair Covering', E. Juhasz (ed.), The Jewish Wardrobe: From the Collection of Israel Museum, Milan 2012, pp. 64–77.

א' מוצ'בסקי-שנפר, לא שחור לבן: החרדים בישראל, ירושלים 2012.

שיער בעולם הנשי המסורתי

א' כהן, "פריעת ראש האישה מהי?", בית המקרא, ב(קסא), תש"ס, עמ' 178-184.

י' הרטמן, "כיסויי ראשה של אשה נשואה", שמעתין, 100, עמ' 272-279.

א' אברהם בר-אשר, "כיסויי ראש: דת משה או דת יהודית?: עיון במקורות ההלכה", אקדמות, ט, תש"ס, עמ' 115-101.

י' צבי-רוזן, הטקס שלא היה: מקדש, מדרש ומגדר במסכת סוטה, ירושלים 2008. [פרק 3: מחוות הביזוי: פרק א', משניות ה, ו – עמ' 69-102]

E. Juhasz, 'Married Women's Hair Covering', E. Juhasz (ed.), The Jewish Wardrobe: From the Collection of Israel Museum, Milan 2012, pp. 78–119.

L.L. Bronner, "From Veil to Wig: Jewish Women's Hair Covering", Judaism, 42 (4), 1993, pp. 465-477.

א"נ צבי רות, "על מנהג גילוח שערות האשה בליל נישואיה", ידע עם, טז, 1972, עמ' 14-20.

א' דוידוביץ'-אשד, "בין קליעה לכליאה: על שיער וביתולים בתרבות היהודית באשכנז בימי הביניים", זמנים 118, 2002, עמ' 50-61.

נ' ברעם-בן יוסף, בואי כלה: מנהגי אירוסין וחתונה של יהודי אפגניסטאן, ירושלים 1997.

א' מולר לנצט, כסות ומסר: לבושם של יהודים בארצות האסלאם, ירושלים תש"ע-2010. [מרוקו]

מ' טשרנוביץ, "מנהגי נישואין של יהודים בצפון מזרח תימן", ישראל: עם וארץ, א' (19), תל אביב תשמ"ד, עמ' 185-200.

כ' אבדר, "נסיכים מארץ קדם: מנהגי הלבוש של היהודייה מחבאן", מעשה רוקם: הלבוש והתכשיט במסורת יהודי תימן (בעריכת כ' אבדר), תל אביב 2008, עמ' 271-287.

השיער בעולם המודרני והפוסט מודרני

- A. Synnott, "Shame and Glory: A Sociology of Hair", The British Journal of Sociology, Vol. 38, No. 3 (Sep., 1987), pp. 381-413
- P. Church Gibson, "Concerning Blondenness: Gender, Ethnicity, Spectacle and Footballers' Waves", G. Biddel-Perry & S. Cheang (eds.), Hair: Styling, Culture and Fashion, Oxford 2008, pp 141-148.
- T. Hecht, "Hair Control: The Feminine 'Disciplined Head' ", G. Biddel-Perry & S. Cheang (eds.), Hair: Styling, Culture and Fashion, Oxford 2008, pp.205-214.
- J. Sargeant, "Revealing and Concealing: Observations on Eroticism and Female Pubic Hair", G. Biddel-Perry & S. Cheang (eds.), Hair: Styling, Culture and Fashion, Oxford 2008, pp.43-54.

קריאת רשות

- E. Leach, "Magical Hair" Journal of the Royal Anthropological Society. 1958, vol. 88. pp. 147-164.
- ה' הירש, "מראה חיצוני, טיפוח אישי ומיניות במקורות מוסלמים קדומים", המזרח החדש, מח, תשס"ט, עמ' 34-11.
- ה' הירש, "כיסוי ועיטור פניהן וראשיהן של נשים לפי מקורות מוסלמיים קדומים", ג'מאעה, ד', תשנ"ט, עמ' 9-30.
- F. Shirazi, "Men's Facial Hair in Islam: A Matter of Interpretation", G. Biddel-Perry & S. Cheang (eds.), Hair: Styling, Culture and Fashion, Oxford 2008, pp.111-121.
- C. Becker, "Awakening the Senses: The Aesthetics of Moroccan Berber Dress", Dress Sense: Emotional and Sensory Experiences of the Body and Clothes (eds. D. Clay Johnson & H. Bradley Foster), Oxford & New York 2007, pp. 72-83.
- י' שטרית ואחרים, החתונה היהודית המסורתית במרוקו: פרקי עיון ותיעוד, חיפה תשס"ג-2003.
א' לוי, החרדים, ירושלים 1990. [עמ' 72-82: אידיאל הצניעות ואפנת הנשים]
- מ' שילה, נסיון או שבועה? החוויה הנשית של היישוב בירושלים 1840-1914, חיפה 2001.
- ע' לפידות-פירילה, "מהפריפריה למרכז השיח התרבותי: כיסוי הראש בתורכייה המודרנית של שנות השמונים", נשים ומגדר במזרח התיכון במאה העשרים (בעריכת ר' רודד ונ' אפרתי) ירושלים תשס"ט, עמ' 138-155.
- B. D. Miller, "The Disappearance of the Oiled Braid: Indian Adolescent female hairstyles", Hair: Its Power and Meaning in Asian Cultures (eds. A. Hildebeitel & B. D. Miller), Albany, New York 1988, pp.259-280.
- ת' אלואר, "החורף של הרעולות: כיסוי וגילוי ב-2007/8", תיאוריה וביקורת, 37, 2010, עמ' 37-68.